VADLĪNIJAS

psihologa dokumentu sagatavošanai bērna vecāku strīdu gadījumos

Materiālu izstrādāja Tieslietu ministrija sadarbībā ar Psihologu sertifikācijas padomi

SATURS

1. BĒRNA INTEREŠU TIESISKAIS IETVARS

2. PSIHOLOĢISKĀ IZPĒTE UN PSIHOLOGA ATZINUMA SAGATAVOŠANA

3. SADARBĪBAS PĀRSKATA PAR PSIHOLOĢISKO KONSULTĒŠANU SNIEGŠANA

4. PĀRSKATS PAR BĒRNA UN VECĀKA SASKARSMI

5. PSIHOLOGA LOMA BĒRNA VIEDOKĻA NOSKAIDROŠANĀ

6. SECINĀJUMI

Mūsdienu tiesiskajā telpā bērna labākās intereses ir kļuvušas par vienu no galvenajiem principiem, uz kuru balstās gan normatīvie akti, gan institucionālā prakse. Sevišķa uzmanība pievēršama bērniem draudzīgākas tiesiskās vides nodrošināšanai, īpaši gadījumos, kad viņi nonāk konfliktējošu vecāku strīdu krustpunktā. Tiesu procesos lietās, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām, tiesu kompetencē ir pieprasīt un saņemt psiholoģiskās izpētes atzinumus. Tie kalpo par būtisku pierādījumu bērna labklājības un drošības izvērtēšanai, palīdzot pieņemt objektīvus un bērnam labvēlīgus lēmumus. Viens no būtiskiem izaicinājumiem šajā kontekstā ir nepamatota bērnu atkārtota pakļaušana psiholoģiskām izpētēm, kas nereti rada papildu emocionālu slodzi un var tikt izmantota kā manipulācijas līdzeklis starp strīdā iesaistītajām pusēm. Tādēļ ir būtiski noteikt vienotas prasības psiholoģiskās izpētes veikšanai un psihologa atzinumu sagatavošanai, lai mazinātu manipulāciju iespējamību un bērnu iesaistīšanu tādās psiholoģiskajās izpētēs, kas nav nepieciešamas bērna labāko interešu aizstāvībai, kā arī nepamatotās atkārtotās psiholoģiskajās izpētēs, kas var palielināt bērnam lojalitātes konflikta riskus un traumatizēt viņu. Ņemot vērā esošo situāciju un identificētās problēmas, rodas nepieciešamība vadlīnijās definēt skaidrākus nosacījumus psihologa profesionālajai darbībai un cita veida iesaistei lietās, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām.

Vadlīniju mērķis

Vērst psihologu un profesionāļu, kuri pasūta / pieprasa un izmanto psihologa sagatavotus dokumentus kā vienu no informācijas avotiem, pieņemot lēmumus, kas saistīti ar bērna labākajām interesēm vecāku strīdu gadījumos, uzmanību uz būtiskiem psihologa dokumentu sagatavošanas aspektiem.

Vadlīniju uzdevumi

1| Sniegt informāciju par bērna labāko interešu principa saturu un tiesisko ietvaru.

2| Formulēt vienotus darba standartus un sniegt atbalstu profesionāļu rīcībai aizgādības un saskarsmes jautājumos bērnu vecāku strīdu jautājumos.

3| Izvērtēt nepieciešamību veicināt ierobežojumus attiecībā uz atkārtotu psiholoģisko izpēšu veikšanu, tostarp, laika intervālu starp izpētēm.

Bērna interešu tiesiskais ietvars

ANO Bērnu tiesību konvencijas 3. panta 1. punktā noteikts, ka visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic valsts iestādes vai privātas iestādes, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdevējas iestādes, primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm.

Tāpat Bērnu tiesību aizsardzības likuma (turpmāk – BTAL) 6. panta otrajā daļā noteikts, ka visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses. Šīs personas ievēro bērna labākās intereses visās darbībās, kas tieši vai netieši skar vai var skart bērnu:

1. novērtējot jebkuru ar bērnu saistītu gadījumu;
2. rīkojoties jebkādā ar bērnu saistītā lietā;
3. pieņemot jebkuru lēmumu saistībā ar bērnu.

Jāņem vērā, ka jēdziena "bērna intereses" tvērumā ietilpst gan materiālās tiesības, gan tiesību interpretācijas princips, kas nodrošina, ka dažādu iespējamo interpretāciju gadījumā jāizvēlas tā interpretācija, kas visefektīvāk kalpo bērna tiesību aizsardzībai, gan atsevišķas procedūras noteikums, kas nozīmē, ka darbības gaitā jāvērtē tās iespējamās pozitīvās un negatīvās ietekmes novērtējums attiecībā uz bērnu.[1] Tādējādi bērna labāko interešu ievērošanas princips kalpo kā pamata vadlīnija bērna tiesību aizsardzībā nacionālā un starptautiskā līmenī. Turklāt jēdziens "bērna intereses" nostiprināts ne tikai BTAL, jo tā uzdevums ir noteikt bērna tiesības, brīvības un to aizsardzību, ņemot vērā, ka bērnam kā fiziski un intelektuāli nenobriedušai personai vajadzīga īpaša aizsardzība un gādība,[2] bet arī virknē citu tiesību aktu,[3] faktiski nosakot attiecīgo tiesību normu piemērotāja pienākumu ievērot bērna interešu prioritāti. Arī Psihologu likuma (turpmāk – PL) 16. pantā ietverta prasība psihologam atbilstoši rīkoties, lai nodrošinātu bērna tiesību vai interešu aizsardzību.

Turklāt bērna interešu noteikšana vienlīdz svarīga ne tikai tad, ja attiecīgās iestādes rīcības vai lēmuma adresāts ir bērns, piemēram, par kāda pakalpojuma piešķiršanu bērnam, bet arī gadījumos, kad iestādes rīcība vai lēmums skar vai var skart bērnu, piemēram, lietās par laulības šķiršanu, ja pārim ir kopīgs nepilngadīgs bērns, lietās, kas izriet no aizgādības vai saskarsmes tiesībām u.c. gadījumos, kad iestādei ir pienākums rīkoties bērna interešu nodrošināšanai. Dokumenti, kas var palīdzēt iestādēm

1 General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), para 6. Pieejams: https://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf

2 Bērnu tiesību aizsardzības likuma 2. panta pirmā daļa.

3 Piemēram, Civillikums, Bāriņtiesu likums, Ārstniecības likums, Izglītības likums, likums "Par policiju".

> "Bērna intereses ir prioritāras visos procesos.

– tiesai vai bāriņtiesai – noteikt bērna labākās intereses katrā konkrētā gadījumā, var būt psihologa atzinums, sadarbības pārskats par psihologa konsultācijām, kā arī psihologa palīdzība bērna viedokļa noskaidrošanā vai arī psihologa kā saskarsmes personas pienākumu veikšana.

Gadījumos, kad starp bērna vecākiem noris strīds, neskatoties uz to, vai tas ir laulības šķiršanas strīds, vai strīds par bērna aizgādību vai saskarsmi, bērns var tikt emocionāli traumēts, ja tiek iesaistīts vecāku strīdos. Tādējādi bērns tiek iesaistīts lojalitātes konfliktā[4] attiecībā pret saviem vecākiem. Nereti vecāki, cenšoties panākt sev vēlamu institūcijas rīcību vai nolēmumu, nepamatoti pakļauj bērnu vairākkārtējām psiholoģiskajām izpētēm, radot bērnam nevajadzīgu emocionālu stresu, spriedzi un nedrošību.

Atbilstoši Civilprocesa likumā (turpmāk – CPL) nostiprinātajiem principiem[5] tiesai ir pienākums ikvienu lietu, tostarp lietu, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām, izskatīt objektīvi, pilnīgi un taisnīgi. Tas nozīmē, ka tiesai ir pienākums iegūt visu nepieciešamo informāciju, lai pieņemtu lēmumu bērna labākajās interesēs. Izskatot civillietas, par pierādījumiem[6] atzīstami jebkuri likumā noteiktie līdzekļi, kas palīdz noskaidrot lietas faktiskos apstākļus. Tiesa ir tiesīga pēc savas iniciatīvas pieprasīt papildus pierādījumus,[7] ja to uzskata par nepieciešamu taisnīga nolēmuma pieņemšanai, kas ietver arī iespēju pieprasīt psiholoģiskās izpētes atzinumu, bāriņtiesas atzinumu, sociālā dienesta informāciju u.c.

Vienlaikus bāriņtiesas darbību regulējošajos tiesību aktos[8] noteiktas bāriņtiesas tiesības lūgt psihologu veikt personas vai ģimenes psiholoģisko izpēti un saņemt psihologa atzinumu par izpētes rezultātiem. Pieminētie jomas lietpratēju atzinumi palīdz lēmējinstitūcijai saprast gan bērna emocionālo stāvokli un vēlmes, kā arī bērna attiecību kvalitāti ar vecākiem, gan to, kurš risinājums vislabāk aizsargās bērna intereses, vienlaikus sniedzot informāciju arī par iespējamām problēmām vecāku audzināšanas stilā vai uzvedībā.

Ikvienai institūcijai īpaši nozīmīgi ir saņemt kvalitatīvu, profesionāli sagatavotu psihologa atzinumu vai citu psihologa sagatavotu dokumentu, lai varētu pieņemt lēmumu, kas vislabāk atbilst bērna interesēm. Pētījumā, kurā Latvijas tiesnešiem tika lūgts norādīt kritērijus, pēc kuriem tiek vērtēta bērnu liecību ticamība, tiesneši kā būtisku bērnu liecību ticamības izvērtēšanas kritēriju norādījuši bērna psiholoģisko izpēti.[9]

”

Bērns nedrīkst kļūt par instrumentu vecāku konfliktā.

4 Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. panta 2.[1] daļas 9. punkts.

5 Civilprocesa likuma 1.-5. pants, likuma “Par tiesu varu” 3.-5. pants.

6 Civilprocesa likuma 97. pants.

7 Piemēram, Civilprocesa likuma 239. panta pirmā daļa, 244.[9] panta pirmā un otrā daļa.

8 Bāriņtiesu likuma 16. panta 7. punkts.

9 Lubāne I. Bērnu liecības kā pierādījums kriminālprocesā un jauna pieeja bērnu nopratināšanā. Jurista vārds. 2024, Nr.49. Pieejams: https://juristavards.lv/zurnals/286110-bernu-liecibas-ka-pieradijums-kriminalprocesa-un-jauna-pieeja-bernu-nopratinasana/

Tiesas ir vērsušas uzmanību uz to, ka gadījumi, kad bērns tiek pakļauts vairākkārtējām psihologa izpētēm ar mērķi panākt no psihologa tādu atzinumu, kas būtu kāda vecāka interesēs un kalpotu kā līdzeklis otra vecāka nomelnošanai, primāri traumē bērnu. Turklāt šāda vecāka rīcība liecina par viņa vēlmi apmierināt savas personiskās intereses, nevis rūpēties par bērna labklājību.[10]

Jautājuma par bērna situāciju izšķiršanu tiesvedības ietvarā nav atbalstāma prakse, ka puses bez objektīva un pamatota iemesla iegūst vairāku psihologu atzinumus par bērnu un veic bērnam atkārtotas izpētes. Vairāku psihologu piesaistīšana bērna izpētes veikšanai nav samērojama ar informācijas iegūšanas mērķi un bērna labāko interešu nodrošināšanu.[11]

Atzīstot nepieciešamību pilnvērtīgāk nodrošināt bērna tiesību aizsardzību psiholoģiskās izpētes ietvaros, Tieslietu ministrija sadarbībā ar Psihologu sertifikācijas padomi ir izstrādājusi vadlīnijas par attiecīgo psihologa dokumentu sagatavošanas procesa būtiskiem aspektiem.

10 Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu nama 2013. gada 17. jūlija spriedums lietā Nr. A420331013. Pieejams: https://www.tiesas.lv

11 Bērnu aizsardzības centrs. Rokasgrāmata bāriņtiesām. 2. sējums. 19. lpp. Pieejams: https://www.bac.gov.lv/lv/media/2952/download?attachment

Psiholoģiskā izpēte un psihologa atzinuma sagatavošana

Psiholoģiskās izpētes ģimenes strīdos, piemēram, jautājumos, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām, tostarp, kas saistīti ar bērna dzīvesvietas noteikšanu,[12] vispārējais mērķis ir veidot kompetentu, objektīvu un uz bērna labākajām interesēm balstītu psiholoģisko izvērtējumu, kas palīdzētu tiesai izšķirt pušu starpā radušos strīdu. Jāņem vērā, ka psihologa atzinums vecāku strīdos nav obligāts priekšnoteikums strīda izšķiršanai, bet tas ir objektīvi nepieciešams psiholoģisko faktoru konstatēšanai. Katras psiholoģiskās izpētes konkrēto mērķi izvirza psihologs, ņemot vērā pasūtījumu un konkrēto izpētāmo situāciju. Pasūtījums un psiholoģiskās izpētes mērķis ir atšķirīgi jēdzieni. Pasūtījumu formulē pasūtītājs. Psiholoģiskās izpētes mērķi, ievērojot pasūtījuma saturu, formulē psihologs, nosakot izpētāmos psiholoģiskos faktorus. Pasūtītāja kompetencei neatbilst psiholoģisko faktoru, kuri izpētāmi psiholoģiskās izpētes ietvaros, pārzināšana atbilstoši konkrētai situācijai. Piemēram, dažkārt, pasūtījums un psiholoģiskās izpētes mērķis var būt formulēti vienādi, bet nereti pasūtījums pārsniedz psihologa kompetenci. Kā vienu no piemēriem var minēt situāciju, kurā pasūtījumā ir minēts, ka psihologa atzinums ir nepieciešams bērna dzīvesvietas noteikšanai. Šāds jautājums pārsniedz psihologa kompetenci. Vienlaikus psihologa atzinums šajā situācijā ir būtisks lēmuma pieņemšanai, piemēram, izzinot bērna vecāka priekšstatus par bērna audzināšanu, bērna vecāka spējas novērtēt bērna vajadzības, attiecību veidošanu ar bērnu u.c., kas ir nozīmīgi (psiholoģiskajā izpētē nosakāmi) faktori.

Kā cits būtisks piemērs pieminams pasūtījums veikt psiholoģisko izpēti, lai noskaidrotu, vai bērna viedoklis kādā jautājumā ir citu personu ietekmēts. Šādā situācijā psihologam ir jāapzinās, ka nepastāv psiholoģiskās izpētes metodes, kas ļauj izpētīt šādu fenomenu. Vienlaikus, ja, veicot izpēti, psihologs konstatē faktorus, kas atbilstoši psiholoģijas zinātnes atziņām var liecināt par pazīmēm, ka bērna viedoklis ir ietekmēts, psihologa pienākums ir atzinuma saturā vērst uzmanību uz konstatētajām pazīmēm.

Par bērna iesaisti psiholoģiskajā izpētē jālemj tad, ja tas ir būtiski nepieciešams bērna labāko interešu izvērtējumam un nav iespējams ar citām metodēm iegūt nepieciešamo informāciju. Nepamatota bērna iesaiste psiholoģiskajā izpētē var radīt bērnam emocionālu stresu, paaugstināt trauksmi, veicināt lojalitātes konfliktu vai pat traumatizēt bērnu. Nepamatotas, atkārtotas, biežas psiholoģiskās izpētes var ietekmēt vai mainīt bērna uzvedību un izteikumus, jo viņš sāk pielāgoties tam, ko no viņa sagaida pieaugušie. Tas var samazināt izpētes objektivitāti. Aspekti, kas jāņem vērā bērna viedokļa noskaidrošanā, analizēti šo vadlīniju 5. sadaļā.

> **Ne katra jauna situācija nozīmē nepieciešamību pēc atkārtotas izpētes.**

12 Saskaņā ar Civillikuma 177. panta otro un trešo daļu aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Rūpes par bērnu nozīmē viņa aprūpi, uzraudzību un tiesības noteikt viņa dzīvesvietu.

Atkārtota bērna psiholoģiskā izpēte ir atbilstoša bērna labākajām interesēm vien tad, ja lietā atklājušies jauni būtiski apstākļi, kam nav tikusi pievērsta uzmanība, veicot primāru bērna psiholoģisko izpēti. Formālie iemesli nevar prevalēt pār bērna psiholoģisko labklājību.[13] Līdz ar to arī tad, ja lietā atklājušies jauni apstākļi, šis fakts pats par sevi nenorāda uz atkārtotas psiholoģiskās izpētes nepieciešamību. Katra konkrētā situācija jāvērtē individuāli, un atkārtota psiholoģiskā izpēte pieprasāma vien tad, ja tas patiesi nepieciešams bērna labāko interešu ievērošanai.

Saskaņā ar BTAL 6. panta otrās daļas prasībām visās darbībās, kas tieši vai netieši skar bērnu, prioritāri jānodrošina bērna tiesības un intereses. Savukārt BTAL 6. panta 2.[1] daļas 9. punktā skaidri noteikts, ka jānovērš bērna emocionāla traumēšana un iesaiste lojalitātes konfliktā, ko var veicināt arī neskaidrība vai bērna neinformētība par procesiem, kas viņu skar. Turklāt atbilstoši ANO Bērnu tiesību konvencijas 12. pantam un BTAL 13. pantam bērnam ir tiesības tikt uzklausītam visos ar viņu saistītajos procesos, kā arī saņemt informāciju viņam saprotamā valodā, lai viņš varētu pilnvērtīgi īstenot šīs tiesības. Šāda pieeja veicina bērna labklājību, drošību un izpratni par savām tiesībām, kā arī mazina lojalitātes konfliktus.

Jāvērš uzmanība, ka arī atbilstoši Psihologu ētikas kodeksa 8.4. punktā noteiktajam psihologs izvērtē nepieciešamību sniegt profesionālo pakalpojumu personai, kura saņem līdzīgu pakalpojumu no cita profesionāļa. Ja psihologa rīcībā ir informācija, ka klients saņem līdzīgu pakalpojumu pie cita profesionāļa, tad šāda pakalpojuma dublēšanās ir novēršama.[14] Minētais ir attiecināms arī uz psiholoģiskajām izpētēm.

Atkārtota psiholoģiskā izpēte pieļaujama tikai objektīvi nepieciešamos gadījumos.

13 Celmiņa I., Daugule D. Saskarsmes tiesību īstenošanas problemātika. Jurista Vārds. 2019, Nr.46. Pieejams: https://juristavards.lv/zurnals/275625-saskarsmes-tiesibu-istenosanas-problematika/

14 Psihologu ētikas kodekss. Pieejams: https://www.ikvd.gov.lv/lv/media/1122/download?attachment

Konkrētajiem psihologa darba uzdevumiem, veicot psiholoģisko izpēti bērna vecāku strīdu vai citu personu, ar kurām bērns ilgu laiku dzīvojis nedalītā saimniecībā, strīdu gadījumos, vienmēr jābūt saskaņā un atbilstoši bāriņtiesas vai tiesas pasūtījumam, ja tas atbilst psihologa profesionālajai kompetencei.

Atbilstošākie uzdevumi psihologam šādos gadījumos būtu šādi:

1.

ĢIMENES PSIHOLOĢISKĀ IZPĒTE

veikt ģimenes - bērna (-u), abu vecāku, brāļu, māsu, vecvecāku vai citu personu, ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā,[15] psiholoģisko izpēti;

2.

ATBILDES UZ JAUTĀJUMIEM

psihologa kompetences ietvaros sniegt atbildes uz konkrētiem jautājumiem, kas aktuāli konkrētajā ģimenes situācijā;

3.

IETEIKUMI PROFESIONĀĻIEM

sniegt psihologa kompetencei atbilstošus ieteikumus, lai palīdzētu vecākiem un situācijas risināšanā iesaistītajiem profesionāļiem (bāriņtiesai, tiesai) pieņemt bērna interesēm atbilstošākos lēmumus jautājumos, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām, tostarp par bērna dzīvesvietas noteikšanu.

Sniedzot ieteikumus, psihologam stingri jāievēro psihologa profesionālās kompetences robežas un jāsniedz ieteikumi tikai par psiholoģiskajiem faktoriem saistībā ar izpētāmo situāciju, vienlaikus nesniedzot ieteikumus, kas atbilst citu institūciju kompetencei, piemēram, psihologs neizsaka viedokli par bērna dzīvesvietu u.tml., kā skaidrots iepriekš šo vadlīniju 4.lpp.

15 Atbilstoši Civillikuma 181. panta trešajai daļai bērnam ir tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar brāļiem, māsām un vecvecākiem, kā arī citām personām, ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā, ja tas atbilst bērna interesēm.

Psihologa kompetences atbilstība

✓ Saskaņā ar BTAL 5.[2] pantā noteikto psihologa atzinumu par psiholoģiskās izpētes rezultātiem tiesai, bāriņtiesai, policijai un prokuratūrai lietās, kas saistītas ar bērnu tiesību aizsardzību, ir tiesīgs sniegt psihologs, kurš sertificēts klīniskās un veselības psiholoģijas vai juridiskās psiholoģijas profesionālās darbības jomā un kuram ir triju gadu profesionālā darbība bērnu vai ģimeņu izpētē.

✓ Atbilstoši BTAL 5.[1] pantā noteiktajam psihologs ir ieguvis speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā.

✓ Psihologam ieteicams profesionālās kompetences pilnveides ietvaros apgūt papildu zināšanas saistībā ar domstarpību risināšanu bērnu aizgādības tiesību jautājumos (par vardarbības jautājumiem, par bērna vecāku šķiršanās psiholoģiskajiem aspektiem un to ietekmi uz bērnu, par bērna vecāku konfliktiem, par bērna atsvešinātību, par bērna viedokļa iespaidojamību, par bērna iesaistīšanu vecāku lojalitātes konfliktā, par juridiskajām kategorijām civillietās u.c.).

Sadarbības uzsākšana ar klientu

✓ Psihologs uzsāk veikt bērna psiholoģisko izpēti un sagatavo psihologa atzinumu lietās, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām, **pēc bāriņtiesas vai tiesas rakstiska pieprasījuma / pasūtījuma saņemšanas**. Gadījumos, ja psihologs uzsācis sadarbību ar vienu no bērna vecākiem un bērnu, sākotnēji nesaņemot bāriņtiesas vai tiesas pieprasījumu / pasūtījumu, uzzinot no bērna vecāka, ka psiholoģiskā izpēte un atzinums nepieciešams iesniegšanai bāriņtiesā vai tiesā, psihologam ieteicams pārtraukt sadarbību ar klientiem līdz atbilstoša pieprasījuma saņemšanai. Sagatavojot psihologa atzinumu, psihologs obligāti norāda sākotnējo pasūtījumu un pasūtītāju un sniedz informāciju par izmaiņām pasūtījumā.

✓ Ja klients, kuram tiek veikta psiholoģiskā izpēte, ir bērns, bērna vecāki ir jāinformē par psiholoģiskās izpētes norisi, iespējamajiem riskiem, zaudējumiem un ieguvumiem, konfidencialitātes[16] jautājumiem šādas izpētes kontekstā, iesaistoties sadarbībā ar psihologu domstarpību situācijas kontekstā.

16 Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 71. panta pirmo daļu informācija, kuru par bērnu ieguvis bērnu aprūpes, izglītības, sociālās palīdzības vai citas iestādes darbinieks vai valsts vai pašvaldības institūcijas darbinieks, pildot amata pienākumus, ir konfidenciāla, un ziņas, kas jebkādā veidā varētu kaitēt bērna turpmākajai attīstībai vai viņa psiholoģiskā līdzsvara saglabāšanai, nav izpaužamas.

✓ Ja klients ir bērns, ņemot vērā konkrēto bērna vecumu, briedumu un attīstību, bērnam saprotamā veidā ir jāizskaidro psiholoģiskās izpētes norise, mērķi, konfidencialitātes jautājumi konkrētā pasūtījuma kontekstā.

✓ Ja psiholoģiskās izpētes laikā bērns pēc savas iniciatīvas vēlas paust kādu informāciju, psihologam tā ir jāuzklausa un jāatspoguļo atzinumā. Jāņem vērā, ka bērnam ir tiesības brīvi izteikt savas domas, šajā nolūkā saņemt un sniegt jebkāda veida informāciju, tiesības tikt uzklausītam.[17] Bērns ir uzklausāms jebkādās ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūrās vai nu tieši, vai ar sava likumiskā pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību.[18] Bērna viedoklis ir vērtējams, ņemot vērā katras lietas apstākļus un atkarībā no bērna spējas to formulēt, kā arī no bērna vecuma un brieduma.[19]

✓ Ja psiholoģiskās izpētes laikā bērna teiktais satur informāciju, kas liecina par iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem, tad atbilstoši BTAL 73. pantā un PL 16. panta ceturtajā daļā noteiktajam psihologam par to rakstveidā jāinformē atbildīgās institūcijas.

✓ Ja psiholoģiskā izpēte tiek veikta bērnam, psihologam psiholoģiskajā izpētē jāiesaista abi bērna vecāki. Minētais nepieciešams vispusīgākai sākotnējās informācijas ieguvei.

✓ Ja psiholoģiskā izpēte tiek veikta pieaugušajiem, klienti ir jāinformē par psiholoģiskās izpētes norisi, iespējamajiem riskiem, zaudējumiem un ieguvumiem, konfidencialitātes jautājumiem, iesaistoties sadarbībā ar psihologu.

17 Bērnu tiesību aizsardzības likuma 13. pants.

18 Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20. panta otrā daļa.

19 Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. panta 2.[1] daļas 8. punktu nosakot bērna labākās intereses, nepieciešams tiekties uz bērna situācijas ilgtspējīgu risināšanu, atbilstoši situācijai, ņemot vērā, cik lielā mērā veicamie pasākumi nodrošina bērna viedokļa uzklausīšanu un ievērošanu atbilstoši bērna vecumam, briedumam un spējai viedokli formulēt.

Neitralitātes un objektivitātes principa ievērošana

✓ Lai nodrošinātu profesionālu objektivitāti un ētikas prasību ievērošanu, ieteicams izvairīties no lomu pārklāšanās situācijām. Piemēram, psihologs nedrīkst vienlaikus veikt ģimenes psiholoģisko konsultēšanu un psiholoģisko izpēti, kā arī jāatsakās no psiholoģiskās izpētes veikšanas, ja iepriekš ir sniegtas individuālas konsultācijas kādam no izpētes dalībniekiem. Tāpat nedrīkst apvienot psiholoģiskās izpētes veikšanu ar saskarsmes personas pienākumiem.

✓ Psihologa izvirzītajiem pieņēmumiem, veicot psiholoģisko izpēti, jābūt skaidri pamatotiem un balstītiem konkrētos psiholoģiskajā izpētē iegūtos datos un faktos. Veidojot pieņēmumus vai secinājumus, ir būtiski tos argumentēt, atsaucoties uz konkrētiem izpētes rezultātiem, novērojumiem vai citiem objektīviem pierādījumiem. Tas nodrošina izpētes procesa caurspīdīgumu, profesionālu atbildību un uzlabo izdarīto secinājumu ticamību.

✓ Psihologam ir ieteicams pastāvīgi apzināt un izvērtēt savus iespējamos personiskos un profesionālos aizspriedumus, kā arī mērķtiecīgi strādāt pie to mazināšanas. Šāda pieeja ir būtiska profesionālās objektivitātes nodrošināšanai, lai izvairītos no aizspriedumu ietekmes uz klientu novērtēšanu un izpētes procesiem. Regulāra pašrefleksija un sava skatupunkta kritiska analīze stiprina psihologa kompetenci un veicina kvalitatīvu, ētisku praksi.

✓ Psihologam ir jāsaglabā profesionāla neitralitāte, neiesaistoties bērna vecāku savstarpējos konfliktos un neieņemot kādas konkrētas puses pozīciju. Visas iesaistītās puses jāvērtē vienlīdzīgi, ievērojot objektivitāti un balstoties uz izpētē iegūto informāciju. Šāda pieeja stiprina uzticību psihologa darbam un nodrošina ētisku, uz pierādījumiem balstītu lēmumu pieņemšanu.

Sadarbības ar klientu, procesa taisnīgums un caurspīdīgums

✓ Vienlīdzīga abu bērna vecāku iesaiste psiholoģiskajā izpētē:

- Ja tiek veikta tikai **bērna psiholoģiskā izpēte**, psihologs sākotnējo informāciju iegūst no abiem bērna vecākiem. Ja kāds no bērna vecākiem nav pieejams vai neiesaistās bērna psiholoģiskajā izpētē, psihologs to norāda kā psiholoģiskās izpētes ierobežojumu;
- Ja tiek veikta **pieaugušo psiholoģiskā izpēte**, tad abiem bērna vecākiem ir vienāda psiholoģiskās izpētes procedūra – **psihologs pēta un apraksta vienādus faktorus**. Gadījumos, ja nav iespējams veikt vienādu faktoru izpēti, psihologs to norāda kā psiholoģiskās izpētes ierobežojumu. Vienlaikus minētais nenozīmē, ka abiem pieaugušajiem tiek lietotas vienādas psiholoģiskās izpētes metodes (skat. 9.lpp.).

✓ Ja psiholoģiskajā izpētē nepiedalās visas nepieciešamās personas, kas nepieciešamas psiholoģiskās izpētes mērķa sasniegšanai, to norāda kā psiholoģiskās izpētes ierobežojumu.

Fokuss uz bērna labākajām interesēm

✓ Analizējot pieejamo informāciju par katra bērna situāciju, jātiecas uz to, lai bērna situācijai rastu **ilgtspējīgu risinājumu**, nepieciešamības gadījumā norādot uz secīgām rīcībām un lēmumu plānu bērna situācijas risināšanai. Nosakot bērna labākās intereses jebkurā bērna dzīvei svarīgā jomā, ir izmantojami BTAL 6. panta 2.[1] daļā noteikti kritēriji.[20] Vienlaikus jāņem vērā, ka minēto kritēriju uzskaitījums nav izsmeļošs, jo tajā nav iespējams iekļaut pilnīgi visas iespējamās situācijas, kuras būs jāanalizē. Lai nodrošinātu, ka piemērotāji nav sasaistīti tikai ar tiesību normā noteiktajiem aspektiem, viens no kritērijiem ir atstāts atvērts. Tas dod iespēju ņemt vērā arī tādus apstākļus, kas nav minēti, bet kam attiecīgā profesionāļa ieskatā var būt nozīme konkrētajā situācijā.

✓ Nepieciešams vērtēt aspektus, kas svarīgi **konkrētajā situācijā**. Katra bērna interešu novērtēšana ir unikāla darbība, kas katrā individuālā gadījumā jāveic atsevišķi. Tas nozīmē, ka, lai gan bērna interešu izvērtēšana visos gadījumos ietvers vienus un tos pašus elementus (kritērijus), vadoties no konkrētās situācijas, daži elementi var netikt izmantoti katrā izvērtēšanā, kā arī vērtēšanas elementu svars attiecībā pret citiem elementiem var atšķirties.[21] Arī Baltijas jūras valstu padomes sekretariāts Pamatnostādnēs attiecībā uz cilvēktiesību veicināšanu un bērna labākajām interesēm pārrobežu lietās uzsver nepieciešamību bērna interešu vērtēšanas procesā veikt **vērtēšanas elementu līdzsvarošanu**.

✓ Vienlaikus jāievēro visu **pušu interešu līdzsvarošanas** princips, uz ko norādīts Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) judikatūrā. Proti, lēmumi, kas attiecas uz bērna saskarsmi un aizgādību, jāpieņem, ievērojot taisnīgu interešu līdzsvaru starp bērna tiesībām, vecāku tiesībām, valsts un sabiedrības interesēm, izvirzot bērna intereses kā primāro interešu virzības principu.[22] Tādējādi ECT nolēmumos norādīts uz rīcības brīvības sabalansēšanu ar nepieciešamību izvērtēt katru gadījumu individuāli un juridisku pienākumu nodrošināt, ka rīcība vai lēmuma pieņemšana nav vienpusēja.

20 Plašāk par Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta 2.[1] daļā ietvertajiem kritērijiem Tieslietu ministrijas 29.04.2021. vēstulē Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai. https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0FB803E154DF20BF4C22586C6003529BE?OpenDocument

21 General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), para 48-49. Pieejams: https://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf

22 Piemēram, lieta Nr. 31679/96 Ignaccolo-Zenide v. Rumānija, 25.01.2000, 94. punkts; lieta Nr. 37283/13 Strand Lobben u.c. v. Norvēģija, 10.09.2019, 209. punkts; lieta Nr. 41615/07 Neulinger un Shuruk v. Šveice, 06.07.2010, 136. punkts; lieta Nr. 19823/92 Hokkanen v. Somija, 23.09.1994, 55. punkts. Pilni spriedumu teksti pieejami https://hudoc.echr.coe.int

Psiholoģiskās izpētes veikšana

✓ Psiholoģiskās izpētes mērķis un psiholoģiskās izpētes pasūtījums ir divu dažādu kategoriju jēdzieni. Pasūtījumā formulētais nevar aizstāt psiholoģiskās izpētes mērķi. Psihologa atzinuma saturā psihologs norāda gan pasūtījumu, gan psiholoģiskās izpētes mērķi. Psiholoģiskās izpētes mērķi formulē psiholoģiskās kategorijās, ņemot vērā pasūtījumu.

✓ Kā jau minēts iepriekš, psiholoģiskās izpētes pasūtījumu formulē institūcija, kura lūdz psihologa atzinumu. Pasūtītāja kompetencei neatbilst psiholoģisko faktoru, kuri izpētāmi psiholoģiskās izpētes ietvaros, pārzināšana atbilstoši konkrētai situācijai. Psiholoģisko faktoru noteikšana, kurus var izpētīt psiholoģiskās izpētes ietvaros atbilst psihologa kompetencei, un psihologs to atspoguļo atzinuma sadaļā "Psiholoģiskās izpētes mērķis".

✓ Ja psiholoģiskā izpēte tiek veikta bērna vecākiem, psiholoģiskās izpētes fokuss ir bērna vecākus raksturojošie faktori un bērna vajadzības, vecāku raksturojošo faktoru saskanīgums ar bērna vajadzībām, kā arī vecāku spēju izvērtējums, novērtējot viņu spējas nodrošināt sadarbību savā starpā atbilstoši bērna labākajām interesēm.

✓ Psihologs organizē izvērtējumu atbilstoši jaunākajām psiholoģijas zinātnes atziņām un labākajiem profesionālās darbības standartiem, izvēloties psiholoģijas zinātnē balstītas pieejas.

✓ Psiholoģisko izpētes metožu izvēle atbilst tikai psihologa kompetencei. Pasūtītājs vai klients nevar noteikt, kādas izpētes metodes jāpielieto psihologam, veicot izpēti. Saskaņā ar PL noteikto psihologs izmanto zinātniski pamatotas metodes, atbilstoši psiholoģiskās izpētes mērķim un saskaņā ar klienta vecumu, attīstību, valodu u.c. Personām, kurām tiek veikta psiholoģiskā izpēte konkrētā situācijā, var tikt izvēlētas atšķirīgas psiholoģiskās izpētes metodes.

✓ Psiholoģiskajā izpētē izmanto pašnovērtējuma metodes, intervijas, novērošanu, dažāda veida testus ar uzticamiem validitātes rādītājiem. Iespēju robežās izvēlas standartizētas izpētes metodes. Projektīvo metožu rezultātus kombinē ar standartizēto metožu rezultātiem un intervijas laikā iegūto informāciju. Jāievēro, ka psihologs kā konkrētās jomas speciālists ir brīvs zinātniski pamatotu metožu izvēlē psiholoģiskās izpētes veikšanai. Turklāt jāņem vērā, ka kādu konkrētu metožu izmantošana negarantē rezultātu, kādu klients plāno sagaidīt. Psiholoģiskās izpētes rezultāts, izmantojot vienu un to pašu metodi, var būt dažāds atšķirīgā laika nogrieznī.

"Bērna viedoklis ir jāuzklausa bērnam drošā un saprotamā veidā.

✓ Ja to pieprasa pasūtījums vai psiholoģiskās izpētes mērķis, psihologs var veikt bērna un vecāka / -u sadarbības novērojumu. Vienlaikus psihologam jāņem vērā, ka šāds novērojums liecina tikai par bērna un vecāka sadarbību konkrētajā situācijā un novērotais nav vispārināms.

✓ Psihologs iegūtos rezultātus interpretē atbilstoši konkrētās metodes interpretācijas vadlīnijām un kontekstā ar pasūtījumu, izvirzīto psiholoģiskās izpētes mērķi un izpētāmo situāciju.

Psihologa atzinuma sagatavošana

✓ Atbilstoši PL 13. panta pirmajā daļā noteiktajam psihologa atzinums ir psihologa sagatavots dokuments, kas izstrādāts, veicot personas psiholoģisko izpēti (novērtēšanu), un atbilst PL un citu normatīvo aktu prasībām.[23]

✓ Veicot personas psiholoģisko izpēti (novērtēšanu), psihologa atzinums jāsagatavo atbilstoši PL 13. panta otrajā daļā un Psihologu sertifikācijas padomes Psihologa atzinuma par personas psiholoģisko izpēti vadlīnijās[24] noteiktajam.

✓ Ja psiholoģiskā izpēte jāveic vairākām personām, piemēram, ģimenes psiholoģiskā izpēte, izpēti visām personām veic viens psihologs un sagatavo vienu psihologa atzinumu par visām psiholoģiskajā izpētē iesaistītajām personām, norādot katras personas izpētes laikus, katrai personai izmantotās metodes, katras personas izpētes rezultātus. Secinājumi tiek izdarīti saskaņā ar psiholoģiskās izpētes mērķi un psiholoģiskās izpētes kontekstu.

✓ Analizējot psiholoģiskās izpētes metodēs iegūto informāciju, psihologs nepārinterpretē / nepārspīlē vai arī nepazemina psiholoģisko metožu rezultātu nozīmību. Neizdara secinājumus, balstoties uz nenozīmīgu / vienu metodē konstatētu pazīmi.

✓ Veicot psiholoģisko izpēti bērna vecākiem, apraksta klienta/-u psiholoģiskos resursus un grūtības, un kā šīs kvalitātes saistāmas ar vecāka lomu attiecībās ar bērnu.

✓ Sagatavojot psihologa atzinumu, psihologs izvērtē, vai katrs psihologa atzinumā atspoguļotais secinājums pārliecinoši argumentēts psiholoģiskās izpētes rezultātos.

23 Dokumentu juridiskā spēka likums, Ministru kabineta 2018. gada 4. septembra noteikumi Nr. 558 "Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas kārtība".

24 Psihologa atzinuma par personas psiholoģisko izpēti vadlīnijas. Pieejamas: https://www.ikvd.gov.lv/lv/dokumenti-psihologu-darbam

✓ Psihologs var izdarīt pamatotus secinājumus tikai tad, ja viņam ir pietiekami dati, pietiekama informācija. Ja informācija vai dati nav pietiekami, tas jānorāda kā izpētes ierobežojums. Psihologs neizdara secinājumus par psiholoģiskajā izpētē neiesaistītām personām (personām, kurām psihologs nav veicis izpēti).

✓ Secinājumu daļā, balstoties uz izpētē iegūto datu vispusīgu analīzi gan par vecāku, gan par bērna individuālajām īpatnībām un vajadzībām, psihologs apraksta vecāku resursus un riska faktorus saistībā ar bērna ikdienas aprūpes, aizgādības un saskarsmes realizēšanu; sniedz bērna psiholoģisko raksturojumu, tajā skaitā saistībā ar vecāku konfliktsituāciju.

✓ Ja pasūtītājs ir uzdevis konkrētus jautājumus, tad psihologa atzinumā pēc secinājumu daļas iekļauj atsevišķu sadaļu, kurā psihologs sniedz atbildes uz uzdotajiem jautājumiem, ievērojot psihologa kompetences principu, t.i., sniedz atbildes, uz tiem jautājumiem, uz kuriem tas ir iespējams, ņemot vērā psiholoģiskās izpētes rezultātus. Atbildēm jāatbilst psihologa kompetencei. Ja atbildes sniegšana uz konkrēto jautājumu neatbilst psihologa kompetencei vai psihologa rīcībā esošā informācija nav pietiekama, lai sniegtu atbildi, psihologs to norāda atzinumā. Piemēram, psihologs nesniedz atbildi uz jautājumu, pie kura no vecākiem ikdienā ir jādzīvo bērnam, vai nesniedz atbildi uz jautājumu, vai pieaugušais spēj veikt aizgādību pār bērnu, bet sniedz atbildi uz jautājumu, piemēram, vai bērna vecākam ir zināšanas un izpratne par bērna vecumposmu un vajadzībām, lai ikdienā realizētu bērna aizgādību.

✓ Psihologs, pamatojoties uz psiholoģiskajā izpētē izdarītajiem secinājumiem un/vai teorijā un zinātniskajos pētījumos paustajām atziņām, var sniegt ieteikumus, kas palīdzētu bāriņtiesai un tiesai izprast psiholoģiskos faktorus un pieņemt bērna interesēm atbilstošākos lēmumus par saskarsmi, aizgādību, bērna dzīvesvietas noteikšanu un aprūpi.

✓ Ieteikumiem ir jābalstās psiholoģiskās izpētes rezultātos un secinājumos, ņemot vērā klientu labklājības principu un psihologa kompetences robežas.

Kvalitatīva izpēte palīdz pieņemt ilgtspējīgus lēmumus bērna interesēs.

Atgriezeniskās saites sniegšana klientiem un piedalīšanās tiesas sēdē

✓ Psihologs pārrunā un izskaidro bērna vecākiem psiholoģiskajā izpētē iegūtos rezultātus, ievērojot bērna labāko interešu principu.

✓ Ja psihologs tiek aicināts uz tiesas sēdi, tad tiesā saprotami un konsekventi izskaidro iegūtos rezultātus, nepārsniedzot konkrētās psiholoģiskās izpētes robežas un psihologa kompetenci.

✓ Psihologa atzinums nav uzrādāms vecākiem, ja pastāv risks, ka vecāks pēc iepazīšanās ar atzinumu var negatīvi vērsties pret bērnu.[25] Tādējādi bērna paustais viedoklis var netikt izpausts vecākiem vai citiem procesa dalībniekiem, ja tā izpaušana ir pretēja bērna interesēm, tostarp, var kaitēt bērnam.

25 Senāta tiesu prakses apkopojums "Aizgādība, saskarsme, uzturlīdzekļi. Senāta judikatūras atziņas (2006. gads – 2022. gada septembris)", 116. lpp. Pieejams: https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2022/Aizgadiba_saskarsme_uzturlidzekli_2022.docx

Sadarbības pārskata par psiholoģisko konsultēšanu sniegšana

✓ Atbilstoši PL 1. panta 8. punktā noteiktajam sadarbības pārskats ir dokuments, kas atspoguļo psihologa sadarbību ar klientu, tās ietvaros veiktās darbības un izdarītos secinājumus.

✓ Sadarbības pārskats **nav psihologa atzinum**s, nav tam pielīdzināms un neaizstāj to. Tādējādi šis pārskats pats par sevi nepierāda, piemēram, to, ka bērns ir emocionāli traumēts otra vecāka vainas dēļ.

✓ Ja klientiem, kuri ir iesaistīti tiesvedības procesā par bērna aizgādības tiesībām, dzīvesvietas noteikšanu vai saskarsmes tiesību noteikšanu, tiek sniegts psiholoģiskās konsultēšanas pakalpojums, tad, sadarbību noslēdzot, tiek sagatavots sadarbības pārskats par konkrētā klienta psiholoģiskās **konsultēšanas procesa norisi**, tiek uzskaitītas veiktās darbības un izdarīti secinājumi attiecībā uz konsultēšanas procesā sasniegto, iespējamām izmaiņām (piemēram, trauksmes mazināšanās u.tml.), kas izriet no konsultēšanas procesā izvirzītajiem un sasniegtajiem mērķiem. Sadarbības pārskatā par psiholoģisko konsultēšanu netiek izdarītas interpretācijas par klienta sniegto informāciju, netiek izdarīti secinājumi un ieteikumi, kas pārsniedz konsultēšanas procesa ietvaros veiktās darbības, t.i., netiek izdarīti secinājumi par jautājumiem vai faktoriem, kas prasa psiholoģiskās izpētes veikšanu.

✓ Ja konsultēšanas procesā tiek lietotas psiholoģiskās izpētes metodes, piemēram, klienta vajadzību izpratnei, tad šādi iegūto informāciju nevar izdalīt no konsultēšanas procesa, jo šāda veida novērtēšana tiek izdarīta, lai efektīvāk sasniegtu konsultēšanas mērķi, nevis lai izvērtētu psiholoģiskos faktorus psiholoģiskās izpētes kontekstā. Šādos gadījumos nevar sniegt psihologa atzinumu par noskaidroto.

✓ Psiholoģiskās konsultēšanas process **nevar tikt izmantots kā informācijas ieguves avots** dažādām institūcijām, lai noskaidrotu bērna viedokli, attieksmi, emocionālo stāvokli (var noteikt, vai emocionālais stāvoklis ir mainījies konsultēšanas procesā, ja viens no tā mērķiem ir klienta emocionālā stāvokļa uzlabošana), uzvedības iezīmes un citus faktorus saistībā ar bērnu.

✓ Minētais attiecināms arī uz gadījumiem, ja bērnam vai pieaugušajam tiek sniegts psiholoģiskās konsultēšanas pakalpojums sociālās rehabilitācijas pakalpojuma ietvaros kā vardarbībā cietušai personai, vai personai, kura, iespējams, cietusi no vardarbības.

Pārskats par bērna un vecāka saskarsmi

✓ Saskarsmes personas pienākumu pildīšana nav uzskatāma par psihologu profesionālo darbību PL izpratnē. Atbilstoši Civillikuma 182. pantā noteiktajam saskarsmes persona ir fiziskā persona, kuras **klātbūtnē, ja tā piekrīt, īsteno saskarsmes tiesību**. Saskarsmes persona var būt arī juridiskā persona, kas nodrošina speciālista klātbūtni saskarsmes tiesības īstenošanas laikā.

✓ Ja psihologs tiek uzaicināts pildīt saskarsmes personas pienākumus, viņš savā darbībā ievēro visus PL noteiktos psihologa profesionālās darbības pamatprincipus.

✓ Gadījumos, ja ar tiesas nolēmumu (lēmumu vai spriedumu) psihologs tiek noteikts par saskarsmes personu, psihologam ir jāiepazīstas ar tiesas motivāciju psihologa kā saskarsmes personas noteikšanai. Bieži tiesa nosaka tieši psihologu kā saskarsmes personu, lai psihologs, pielietojot savas profesionālās prasmes, veicinātu pozitīvas saskarsmes veidošanos starp pieaugušo un bērnu. Jāņem vērā, ka spriedumam ir likuma spēks, visiem tas ir obligāts un pret to jāizturas ar tādu pašu cieņu kā pret likumu.[26] Tādējādi, analizējot tiesas sprieduma likumīgā spēka robežas, juridiskajā literatūrā norādīts, ka sprieduma likumīgā spēka robežas jāievēro gan lietas dalībniekiem, gan tiesai.

✓ Tātad arī psihologam, kurš īsteno saskarsmes personas pienākumus, ir pienākums respektēt tiesas nolēmumā noteikto. Senāts norādījis, ka tiesai strīds jāizšķir, nosakot konkrētu viena vecāka saskarsmes tiesību ar bērnu izmantošanas kārtību, ievērojot apstākļus, kādi pastāv lietas izskatīšanas brīdī. Ar šo kārtību nav jāmeklē universāla saskarsmes tiesību realizācijas formula visam laikam līdz bērna pilngadības sasniegšanai, jo, mainoties apstākļiem, katrai no pusēm atbilstoši CPL 244.[7] pantam rodas tiesības celt prasību, lai mainītu tiesas noteikto saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību. Šo procesuālo kārtību nevar aizstāt ar tiesas spriešanas funkcijas deleģēšanu trešajai personai ar psihologa izglītību.[27] Proti, psihologam kā saskarsmes personai nav tiesību mainīt nolēmumā noteikto saskarsmes kārtību vai arī patvaļīgi lūgt citu personu (citu psihologu) aizstāt viņu prombūtnes laikā.

✓ Saskarsmes personas pienākumu ietvaros pirms saskarsmes pirmās sesijas psihologam, kurš īsteno saskarsmes personas pienākumus, nepieciešams satikties ar katru no bērna vecākiem, lai pārrunātu saskarsmes norisi un ar to saistītus organizatoriskus jautājumus.

> **Fokusā nevis vecāku strīds, bet bērna labklājība.**

26 Likuma "Par tiesu varu" 16. panta ceturtā daļa.

27 Senāta tiesu prakses apkopojums "Aizgādība, saskarsme, uzturlīdzekļi. Senāta judikatūras atziņas 2006. gads - 2022. gada septembris", 43. lpp. Pieejams: https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas.

✓ Pildot saskarsmes personas pienākumus, pēc tiesas vai bāriņtiesas pieprasījuma vai savas iniciatīvas psihologs sniedz pārskatu par **saskarsmes norisi**. Pārskatā par saskarsmes norisi psihologs atspoguļo informāciju par katru saskarsmes reizi, norāda saskarsmes datumus un laikus, iesaistītās personas, apraksta klientu rīcību, uzvedību, bet nesniedz interpretācijas par rīcības, uzvedības cēloņiem.

✓ Ja tiesa lūdz psihologu sniegt pārskatu par saskarsmes norisi, uzdodot psihologam konkrētus jautājumus, psihologam, sniedzot atbildes, nav jāizdara secinājumi par novērotajiem faktoriem, jo tādu secinājumu izdarīšanai nepieciešama psiholoģiskās izpētes veikšana.

✓ Pārskats par saskarsmes norisi **nav uzskatāms** par psihologa atzinumu.

Psihologa loma bērna viedokļa noskaidrošanā

ECT judikatūrā izteikta atziņa, ka, pieņemot jebkāda veida lēmumus, kas skar bērnu, ir svarīgi uzklausīt viņa viedokli. Šis pienākums var atšķirties atkarībā no bērna vecuma vai brieduma pakāpes. Taču, pat ja atbildīgās iestādes nolemj, ka attiecīgajā situācijā bērna viedokli nav iespējams vai nav nepieciešams uzklausīt klātienē, tas nenozīmē, ka šo viedokli nav nepieciešams vai nav iespējams noskaidrot citādi (piemēram, piesaistot psihologu).[28] Senāts secinājis, ka bērna viedokļa izzināšana ar psihologa starpniecību ir viens no drošākajiem veidiem, kā to noskaidrot.[29]

✓ Bērna viedokļa noskaidrošana nav uzskatāma par psihologa profesionālo darbību PL izpratnē. Ņemot vērā tiesību normās bāriņtiesai noteiktās tiesības veikt pārrunas ar bērnu bez citu personu klātbūtnes,[30] piemēram, lai sniegtu tiesai ziņas, kas nepieciešamas tiesas pagaidu lēmuma par bērna dzīvesvietu, bērna aprūpes kārtību, saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību un aizliegumu izvest bērnu no valsts pieņemšanai,[31] primāri tas uzlūkojams kā bāriņtiesas uzdevums.

✓ Bāriņtiesa vai tiesa var lūgt psihologu noskaidrot bērna viedokli. Konkrētajiem psihologa darba uzdevumiem, veicot bērna viedokļa noskaidrošanu, vienmēr jābūt saskaņā un atbilstoši bāriņtiesas vai tiesas pasūtījumam. Ņemot vērā minēto, psihologs bērna viedokļa noskaidrošanu veic, **saņemot konkrētu bāriņtiesas vai tiesas pasūtījumu**, kurā formulēti jautājumi, par kuriem jānoskaidro bērna viedoklis.

✓ Gadījumos, ja kāds no bērna likumiskajiem pārstāvjiem vēršas pie psihologa ar lūgumu noskaidrot bērna viedokli konkrētā jautājumā, taču psihologs nav saņēmis bāriņtiesas vai tiesas pasūtījumu / pieprasījumu bērna viedokļa noskaidrošanai, **psihologs neveic bērna viedokļa noskaidrošanu**.

✓ Ja psihologam tiek lūgts noskaidrot vai uzklausīt bērna viedokli, viņš savā darbībā ievēro visus PL noteiktos psihologa profesionālās darbības pamatprincipus.

✓ Psihologam jāņem vērā, ka, ievērojot Bērnu tiesību aizsardzības likuma 13.panta pirmajā daļā noteikto, bērns atbilstoši vecumam un attīstībai jāinformē par viņa tiesībām brīvi paust viedokli, par to kādam mērķim bērns tiek uzklausīts. Bērns ir jāinformē, ka jebkurā brīdī viņš var atteikties no sava viedokļa paušanas. Jāņem vērā, ka bērnam ir tiesības nepaust viedokli. Proti, atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20. panta otrajā daļā noteiktajam bērnam tiek dota iespēja tikt uzklausītam jebkādās ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūrās vai nu tieši, vai ar sava likumiskā pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību. Vienlaikus ne minētā tiesību norma, ne cita nenosaka bērnam imperatīvu pienākumu viedokli paust.

> Bērna emocionālā drošība ir tikpat svarīga kā procesa objektivitāte.

28 Senāta tiesu prakses apkopojums "Aizgādība, saskarsme, uzturlīdzekļi. Senāta judikatūras atziņas 2006. gads - 2022. gada septembris", 83. lpp. Pieejams: https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas.

29 Turpat, 86. lpp.

30 Bāriņtiesu likuma 16. panta 6. punkts.

31 Bāriņtiesu likuma 50.1 panta 2. punkts.

✓ Ja bērna viedokli noskaidro psihologs, viņš nesniedz psihologa atzinumu, bet atbilstoši pieprasījumam sarunā ar bērnu noskaidro viņa vēlmes, piemēram, par iespējamo saskarsmi ar otru vecāku, par dzīvesvietu, vai bērns piekrīt konkrētās personas iecelšanai par aizbildni u.c.

✓ Pēc bērna viedokļa uzklausīšanas psihologs raksta pārskatu par bērna viedokļa noskaidrošanu. Pārskatā **tiešā veidā tiek atspoguļoti** apstākļi, kādos noskaidrots viedoklis, bērna uzvedība konkrētajā situācijā, uzdotais jautājums, sniegtā atbilde bērna viedoklis, domas, izteikumi par noskaidrojamo jautājumu vai situāciju. Psihologs neinterpretē un neizdara secinājumus par bērna teikto. Jāņem vērā, ka normatīvie akti nenosaka zemāko vecuma robežu bērnu tiesībām brīvi paust savus uzskatus, uzskatot, ka spējas formulēt viedokli vērtējamas individuāli, ņemot vērā bērna vecumu, garīgo attīstību (briedumu), garīgo veselību. Lai bērna viedokļa noskaidrošana būtu godīga, svarīgi, lai bērns saprastu, kāpēc viedoklis tiek jautāts, kādu iestādi pārstāv cilvēks, kurš ar bērnu sarunājas, kāda ir šī viedokļa nozīme lēmuma pieņemšanas procesā. Bērnam saprotamā veidā jāizskaidro, kāpēc svarīgi noskaidrot bērna viedokli, svarīgi izskaidrot, ka ne vienmēr iestādes lēmums sakrīt ar bērna viedokli, izskaidrot, kāpēc tā var būt.[32]

✓ Bērna viedokļa uzklausīšanu vēlams veikt atsevišķi no vecākiem. Būtiski ievērot aspektu, ka bērns vecāku klātbūtnē var justies nedroši, neatklāt savas patiesās vēlmes, uzskatus, sajūtas, viedokli, vai arī vecāki var būt pārāk uzstājīgi, nesaprotoši, censties bērna viedokli mainīt vai to kritizēt, kas var novest pie neobjektīvas informācijas saņemšanas.[33] Vienlaikus jāņem vērā, ka tiesības veikt pārrunas ar bērnu bez citu personu klātbūtnes ir bāriņtiesu amatpersonām[34]. Līdz ar to psihologs var lūgt, bet viņam nav tiesību pieprasīt, lai viedokļa uzklausīšanas laikā bērns būtu divatā ar psihologu.

✓ Ir pieļaujams, ka bērna viedokli psihologs noskaidro arī psiholoģiskās izpētes laikā. Šajā gadījumā, sagatavojot psihologa atzinumu, pie psiholoģiskās izpētes mērķa papildus tiek norādīts, ka tika noskaidrots arī bērna viedoklis par konkrēto jautājumu vai situāciju. Psihologa atzinumā tiek izdalīta atsevišķa sadaļa, kurā tiek atspoguļots bērna viedoklis (tas netiek interpretēts un par to netiek izdarīti secinājumi).

✓ Viens no būtiskākajiem aspektiem, ko svarīgi izskaidrot bērnam pirms viedokļa noskaidrošanas, ir tas, ka bērnam ir tiesības, nevis pienākums paust viedokli. Apvienoto Nāciju Bērna fonda izdotajā Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmatā (Apvienoto Nāciju Bērnu fonds, 2002, Bērnu un ģimenes lietu ministrijas oficiālais tulkojums) dots skaidrojums, ka tiesības brīvi paust uzskatus visos jautājumos, kas skar bērnu, nozīmē to darīt bez piespiešanas vai ierobežošanas, uzsverot, ka bērnam ir tiesības brīvi paust savus uzskatus. Tāpēc viņam nav jācieš no spiediena, piespiešanas vai ietekmēšanas, kas varētu atturēt no uzskatu paušanas vai arī pieprasīt tos izteikt.[35]

32 Rokasgrāmata bāriņtiesām, 1.sējums, 19.lpp. Pieejama: https://www.bac.gov.lv/lv/rokasgramata-barintiesam

33 Rokasgrāmata bāriņtiesām, 1.sējums, 119.lpp. Pieejama: https://www.bac.gov.lv/lv/rokasgramata-barintiesam

34 Bāriņtiesu likuma 16. panta 6. punkts.

35 Rokasgrāmata bāriņtiesām, 1.sējums, 19.lpp. Pieejama: https://www.bac.gov.lv/lv/rokasgramata-barintiesam

Bērnam ir tiesības paust viedokli, bet nav pienākuma to darīt.

Secinājumi

Kvalitatīva, bērna labākajām interesēm atbilstoša psiholoģiskā izpēte un ar to saistīto dokumentu sagatavošana ir būtisks priekšnosacījums taisnīgu un objektīvu lēmumu pieņemšanai strīdos starp bērna vecākiem. Šajās situācijās īpaši nozīmīga ir psihologa profesionalitāte, objektivitāte un spējas ņemt vērā bērna vajadzības un emocionālo drošību, ievērojot šādus principus:

1.

BĒRNA LABĀKO INTEREŠU PRIORITĀTE:

Visos procesos, kas skar bērnu, primāri jānodrošina bērna tiesību un interešu ievērošana, balstoties uz nacionālajiem un starptautiskajiem tiesību aktiem. Psihologa atzinumi un darbība ir būtisks informācijas avots, lai iestādes spētu pieņemt lēmumus, kas atbilst bērna labākajām interesēm.

2.

NEPIECIEŠAMĪBA MAZINĀT BĒRNA IESAISTI KONFLIKTOS:

Jānovērš bērna iesaistīšana nepamatotās psiholoģiskās izpētēs vai vecāku konfliktos. Jāņem vērā, ka atkārtota izpēte var bērnam radīt stresu, trauksmi un veicināt lojalitātes konfliktu. Tādējādi bērns pēc iespējas mazāk jāiesaista izpētēs. Turklāt psiholoģiskās izpētes veikšana pieprasāma tikai tad, ja tiesa vai bāriņtiesa bez tās nevar atrast bērna interesēm atbilstošāko risinājumu. Jāievēro, ka konkrētu metožu izmantošana negarantē rezultātu, kādu klients plāno sagaidīt. Psiholoģiskās izpētes rezultāts, izmantojot vienu un to pašu metodi, var būt dažāds atšķirīgā laika nogrieznī.

3.

PSIHOLOGA PROFESIONĀLĀS NEITRALITĀTES UN OBJEKTIVITĀTES IEVĒROŠANA:

Psihologam jāizvairās no lomu pārklāšanās situācijām, piemēram, nedrīkst vienlaikus veikt psiholoģisko izpēti un konsultēšanu vai būt saskarsmes persona. Izņēmums ir gadījumā, ja psihologs ir noteikts kā saskarsmes persona. Šādā gadījumā psihologa pienākums ir konsultēt visas ar saskarsmes procesu saistītās personas. Šādu konsultāciju mērķiem jābūt vērstiem uz veiksmīgāku saskarsmes norisi. Tāpat jāņem vērā, ka pieminētajām konsultācijām jāvelta laiks, kas neietilpst tiesas noteiktajā saskarsmes laikā.

Visi psiholoģiskās izpētes dalībnieki jāvērtē vienlīdzīgi, objektīvi un balstoties uz faktiem.

4.

PSIHOLOGA KOMPETENCES ROBEŽAS:

Psihologs sniedz atzinumus un ieteikumus tikai par psiholoģiskajiem faktoriem, kas saistīti ar izpētāmo situāciju, nepārkāpjot citu institūciju kompetenci. Ieteikumos un secinājumos jābalstās tikai uz izpētē iegūtajiem datiem un zinātniski pamatotiem faktiem.

5.

SADARBĪBAS UZSĀKŠANAS UN PROCESA CAURSPĪDĪGUMA PRINCIPI:

Psihologs uzsāk bērna izpēti lietās, kas izriet no saskarsmes un aizgādības tiesībām, pēc tiesas vai bāriņtiesas rakstiska pieprasījuma saņemšanas. Vecāki un bērns jāinformē par izpētes norisi, mērķiem, iespējamiem riskiem un konfidencialitāti. Abiem bērna vecākiem jānodrošina vienlīdzīgas iesaistes iespējas.

6.

ATKĀRTOTU IZPĒŠU IEROBEŽOŠANA:

Atkārtota bērna psiholoģiskā izpēte pieļaujama tikai gadījumos, ja atklājušies jauni būtiski apstākļi, kas iepriekš netika izvērtēti, un atkārtota izpēte ir patiesi nepieciešama bērna labāko interešu aizsardzībai. Tādējādi jauns psiholoģiskās izpētes atzinums palīdzētu iestādēm izvērtēt no jauna konstatētos psiholoģiskos faktorus.

7.

BĒRNA INFORMĒŠANA UN UZKLAUSĪŠANA:

Bērnam jāsniedz saprotama, vecumam un attīstības līmenim atbilstoša informācija par procesiem, kas viņu skar. Bērnam jābūt iespējai izteikt savu viedokli visos procesos, kas saistīti ar viņa dzīvi, tostarp par dzīvesvietu vai saskarsmi. Bērnam saprotamā veidā jāizskaidro, kāpēc svarīgi noskaidrot viņa viedokli. Turklāt bērns jāinformē, ka viņam ir tiesības, nevis pienākums viedokli izteikt. Vienlaikus bērns jāinformē, ka lēmums var atšķirties no bērna viedokļa.

8.

BĒRNA VIEDOKĻA NOSKAIDROŠANA:

Bērna viedokli psihologs noskaidro tikai pēc tiesas vai bāriņtiesas pasūtījuma saņemšanas, sagatavojot sarunas pārskatu, kurā atspoguļo bērna domas tiešā formā, bez interpretācijām vai secinājumiem.

9.

SADARBĪBAS PĀRSKATU UN PSIHOLOĢISKĀS IZPĒTES ATZINUMU ATŠĶIRĪBAS:

Psihologa sadarbības pārskats nav pielīdzināms psihologa atzinumam par personas psiholoģisko izpēti. Psiholoģiskās konsultācijas neaizvieto psiholoģisko izpēti.

10.

SASKARSMES PERSONAS LOMA:

Saskarsmes personas pienākumu veikšana nav uzskatāma par psihologa profesionālo darbību PL izpratnē. Psihologam kā saskarsmes personai jāievēro tiesas nolēmumā noteiktā saskarsmes kārtība (saskarsmes laiks, dienas, norises vieta u.c.) un jāsniedz objektīvs pārskats par saskarsmes norisi bez interpretācijām.

11.

KVALITATĪVAS PSIHOLOĢISKĀS IZPĒTES NOZĪME LĒMUMU PIEŅEMŠANĀ:

Kvalitatīva, uz bērna labākajām interesēm balstīta psiholoģiskā izpēte ir būtisks priekšnosacījums taisnīgu un ilgtspējīgu lēmumu pieņemšanai ģimenes strīdu situācijās.

Šīs vadlīnijas var kalpot par atbalsta instrumentu gan psihologiem, gan institūcijām, mazinot bērna iesaisti konfliktos un veicinot vienotu, profesionālu un bērnam drošu pieeju psiholoģiskās izpētes veikšanā. Piemērojot vadlīnijās sniegtos ieteikumus, tiks veicināta arī cieša sadarbība starp visām iesaistītajām pusēm, kopīgi rūpējoties par bērna labklājību un ilgtspējīgiem risinājumiem ģimenes strīdu situācijās.

VADLĪNIJAS

psihologa dokumentu sagatavošanai
bērna vecāku strīdu gadījumos

2026